

ТВОРЧЕ ВИКОРИСТАННЯ ІСТОРИЧНОГО ДОСВІДУ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ ШКОЛЯРА СУЧАСНОЇ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ УКРАЇНИ

У статті розкрито проблему формування творчої особистості підлітків у виховній роботі загальноосвітніх шкіл. Окреслено основні концептуальні виміри проблеми, обґрунтовано завдання виховної роботи, що спрямовані на творчу самоактуалізацію підлітків, зокрема зроблено наголос на культивуванні їхньої самосвідомості й самооцінки. Проаналізовано форми організації виховної роботи в позаурочний час, плани виховної роботи загальноосвітніх шкіл.

Ключові слова: творча особистість, підлітки, виховна робота, позаурочний час, загальноосвітня школа, форми позакласної виховної роботи.

В статтє раскрыта проблема формирования творческой личности подростков в воспитательной работе общеобразовательных школы. Определены основные концептуальные измерения проблемы, обоснованы задания воспитательной работы, направленные на творческую самоактуализацию подростков, в частности акцентировано внимание на культивировании их самосознания и самооценки. Проанализированы формы организации воспитательной работы во внеурочное время, планы воспитательной работы общеобразовательной школы.

Ключевые слова: творческая личность, подростки, воспитательная работа, свободное время, общеобразовательная школа, формы внеклассной воспитательной работы.

The problem of forming creative personality of teenagers in the educative work of secondary schools is regarded in the article. Basic conceptual dimensions of the problem are outlined, the tasks of the educative work which are directed at the creative self-actualization of teenagers are grounded, an accent is made in particular on the cultivation of their consciousness and self-appraisal. The forms of the educative work organization during out-of-school time, plans of the educative work of secondary schools are analysed.

Key words: creative personality, teenagers, educative work, out-of-school time, general school, forms of the educative work out-of-school.

Постановка проблеми. Процес демократизації, що охопив усі сфери життя України в 1991 – 2006 рр., розпочався з розуміння особистості як основної цінності держави. Перед школою ставились завдання щодо пошуку нового змісту освіти, реалізації найновіших виховних концепцій і технологій, формування нової генерації учнів. Утверджувалися принципи гуманізму, демократизму, всебічного розвитку творчих сил особистості у процесі безперервної освіти, впроваджуються та захищались кращі здобутки національної культури. Шкільна освіта орієнтувалась на відновлення і творчий

розвиток інноваційного змісту, форм і методів навчання, використання досвіду і традицій народної педагогічної мудрості.

У середині 90-х рр. ХХ ст. розроблялася нова особистісно-орієнтована модель виховання, яка впливала на формування творчої особистості підлітка, передбачала появу нових індивідуальних форм співпраці з ним.

Нове політичне мислення вимагало й переосмислення змісту виховання [1: 7]. На відміну від авторитарної, демократична педагогіка передбачає створення умов для співробітництва одних виховних систем з іншими, проголошує принцип відкритості школи для всього найкращого в позашкільному суспільному житті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми. Аналіз наукових досліджень з проблеми формування творчої особистості підлітка засвідчує, що ця проблема була і є предметом вивчення вітчизняної і зарубіжної історичної, психологічної, педагогічної та філософської науки. Теоретичні основи національного виховання, зокрема, формування творчої особистості розглядаються у працях О. Артемової, В. Барко, Д. Богоявленської, О. Киричука, Л. Міщик, В. Моляко, Я. Пономарьова, С. Сисоєвої, Т. Сущенко, М. Холодної та ін. Методологічні аспекти розвитку особистості, механізми її самоідентифікації та самореалізації висвітлено у публікаціях М. Савчина, Н. Скотної, В. Скотного. На індивідуально-диференційованому та особистісно орієнтованому підходах у вихованні акцентують увагу І. Бех, Ю. Красовицький, В. Рибалка, М. Якиманська та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У багатьох школах України на початку 90-х років ХХ ст. здійснювалися перші спроби впровадження у позакласну виховну роботу інтерактивних методів, форм, засобів, які формували творчість. Показовим є поступова зміна форм роботи з творчими підлітками. Якщо у середині 50 – 70 рр. ХХ ст. пріоритетною була діяльність групових (гуртків)

форм, то на початку XXI ст. переваги надаються участі підлітків в індивідуальній творчій діяльності.

Наші спостереження і бесіди, проведені з підлітками, підтверджують отримані дані. Особливої ваги надавали індивідуальній позакласній роботі (23%), гуртковій роботі (20%), участі у фестивалях, конкурсах тощо (20%).

Індивідуальні форми – це бесіди, виконання диференційованих завдань, створення продуктів власної творчості, підготовка ігор, гумористичних хвилинок, проведення спостережень, дослідів, різноманітні індивідуальні творчі проекти тощо [1: 101], індивідуальні наукові дослідження.

Аналізуючи форми організації позакласної виховної роботи, поширені у 1991 – 2012 рр., зауважимо, що дієвою формою був гурток.

Починаючи з 1991 р. МОН України з метою розвитку творчих здібностей у вихованців технічних гуртків, вироблення у них навичок творчої діяльності, ознайомлення з основами законодавства у сфері винахідництва пропонувало впроваджувати в практику роботи гуртків та клубів програми за певними напрямками – “Основи творчої діяльності”. Така організація позакласної виховної роботи сприяла активізації творчості учнів.

Групові форми позакласної виховної роботи (участь у клубах, гуртках, групах за інтересами тощо) надавали можливість школярам спільно досягати головних творчих цілей, вимагали від них прийняття важливих рішень.

Гуртки ставали синтезом позакласної роботи і допомагали реалізувати максимально використане на уроках.

Як приклад, на початку 90-х рр. XX ст. у Самбірській ЗОШ №9 діяли предметні гуртки – хімічний, математичний, фізико-математичний, біологічний, фізико технічний та ін., гурток бального танцю, хорівий, драматичний, технічного моделювання, туристсько-краєзнавчий, різноманітні спортивні гуртки та секції. Їх робота проводилася систематизовано. У плані роботи школи зазначено, що з метою розвитку художніх смаків і здібностей учнів у позаурочний час створити і забезпечити роботу гуртків художньої самодіяльності. Провести у школі форум пісень, танців, конкурс малюнків на

асфальті, фольклорний фестиваль”. Загалом така розмаїтість гуртків була характерна для багатьох шкіл України. Для порівняння, подаємо форми позакласної виховної роботи цієї школи, заплановані та проведені у 2000 – 2005 н.р. Бачимо, що не всі вони, на жаль, мали творчий характер, повторювались із року в рік. Однак позитивним було те, що увага зверталася на виявлення творчих підлітків та діяльнісну реалізацію їхньої творчості.

Проведений нами аналіз гурткової роботи шкіл Самбірщини та Дрогобиччини (майже 30 шкіл) засвідчив (див. табл. 1), що найбільшою популярністю користуються гуртки комп’ютерної техніки, історії та права, а також краєзнавчі.

Таблиця 1

Участь підлітків у гуртковій роботі

№ п/п	Назва гуртка	%
1	Моделювання і дизайн	12%
2	Комп’ютерних технологій	14%
3	Історії і права	7%
4	Танцювальні колективи	8%
5	Вокальні групи	6%
6	Хорові колективи	9%
7	Театральні студії	2%
8	Туризм	4%
9	Народних ремесел	12%
11	Шахово-шашкові	8%
12	Краєзнавство і українознавство	2%

На відміну від радянського періоду, починаючи з 2000 р. в Україні у позакласній виховній роботі превалювали різноманітні форми художньої творчості.

Основними формами організації гурткових занять з художньої творчості були: ритмічна гімнастика, розповіді і бесіди мистецтвознавчого та оздоровчого характеру, дитячі танці для загального розвитку.

Актуальними залишалися предметні гуртки, де учні поглиблювали знання як природничого, так і гуманітарного циклу. Виховна мета гурткових занять досягалася через пошуково-дослідницьку діяльність учнів, відтак розвивався інтерес до предмету.

На сьогодні гуртки технічної творчості можуть мати і професійне спрямування, однак є й такі, у яких учні мають змогу самореалізувати й займатися творчим самовдосконаленням (драматичні, хореографічні, вокальні, хорові, музичні, вокально-інструментальні, духовної музики, фольклорні тощо). Це – колективи художньої самодіяльності та гуртки художньої творчості, де учні зазвичай займаються виконавською діяльністю, відродженням традицій народно-побутового мистецтва, залучаються до художньої творчості [1: 101].

Популярними були гуртки технічної творчості, творчі бригади раціоналізаторів, учнівські конструкторські бюро, де учні мали змогу розширювати та поглиблювати технічні знання, виробляти навички моделювання і конструювання, в астрономічних гуртках учнів навчались порівнювати, співставляти, аналізувати, творити.

Шкільний клуб – це осередок соціуму, “де вчаться цілісному баченню і мисленню, відчуттю, колективній творчості та самовдосконаленню”. Клубна робота сприяла перевтіленню підлітків у неординарних мислителів, самостійних особистостей і мала чітку мету, педагогічні завдання, свої органи самоврядування, певну організаційну структуру.

До суттєвих рис клубу, які відрізняють його від інших інституцій, зараховують:

- добровільність організації;
- самоврядування, що виявляється у праві членів клубу самостійно визначати зміст і програму діяльності;
- локальність клубного середовища як умова створення власного мікропростору;
- можливість неформального спілкування та самостійного обрання комунікативних партнерів;

- жорстка регламентація діяльності у межах клубу;
- дотримання традиційних правил і обов'язків членів клубу.

Поширеними стали любительські підліткові клуби в школах, які мали на меті задоволення потреб та розширення кругозору з певної проблеми. Наприклад, клуби “Любисток”, “Господарочка”. Мета клубу “Любисток” полягає у формуванні жіночої особистості, урахуванні ролі жінки, розвитку творчості до майстрування, домашнього господарювання тощо [1: 104–105].

Поряд з клубною роботою, актуальною на даному етапі є організація проектної діяльності школярів, провідним напрямком якої є забезпечення розвитку творчих, дослідницьких здібностей.

Проектна діяльність учнів формує й активізує їхню пізнавальну діяльність, має дослідницький самостійний характер, велике виховне значення. Зазвичай, ця діяльність має кілька етапів:

- 1 – визначення мети і завдань проекту;
- 2 – структурування діяльності;
- 3 – самостійний пошук та вибір засобів проектування;
- 4 – визначення стану проекту, його відповідність задуманому;
- 5 – аналіз і оцінка результату [5].

Значне місце у формуванні творчої особистості підлітка на цьому етапі відводилося дискусіям, які розвивають уміння аналізувати, порівнювати, обирати правильні рішення. Аналіз планів виховної роботи показав, що поширеними у багатьох сучасних школах є дискусії “Діалог із самим собою”, “Відкрита кафедра”, “Презентації ідей та думок”, “Години дискусії”, “Сократівські години”, “Філософські скриньки” тощо.

Рівень дискусій різний – від простого обговорення випадку з морально-етичного погляду до світосприймання, аналізу проблеми. Дискусії вчать аналізувати, оцінювати, співвідносити. Зокрема, у планах виховної роботи ЗОШ І – ІІІ ступенів № 9 м. Самбора та № 14 м. Дрогобича знаходимо дискусії з таких тем, як “Діалог з собою”, “Відкрив свої мрії”, “Відкритий мікрофон”, “Презентація ідей”, “Дискусійні гойдалки”, “Сократівські дискусії” тощо.

Маємо ще раз наголосити: хоча технічна творчість і не набула поширення на цьому етапі, однак у школах і надалі збереглася така форма організації науково-технічної творчості учнів, як експериментально-конструкторська робота. Вона “дає можливість повністю реалізувати навчально-виховні завдання підготовки всебічного розвитку спеціаліста” об’єднує не тільки учнів, а й учителів, наближає навчально-виховний процес до виробничої практики [2: 6].

Серед нових форм організації позакласної виховної роботи щодо формування творчої особистості учнів були творчі загони експериментально-конструкторського і дослідницького напрямів[2: 6]. На наш погляд, саме такі комплексні форми позакласної виховної роботи дають можливість підліткам уповні відчувати себе “дорослими”.

До масових форм організації позакласної роботи, які сприяли формуванню творчості, відносимо предметні олімпіади, конкурси, огляди художньої самодіяльності, спортивні змагання, організацію творчих звітів, гуртків і студій, вечори, ранки, присвячені пам’ятним датам.

Отже, на початку ХХІ ст. значно урізноманітнилися форми проведення позакласної виховної роботи. Однак серед форм, які зберегли своє існування, є диспути, олімпіади, конкурси, естафети тощо.

Сьогодні необхідно запроваджувати у практику виховної роботи школи колективні творчі справи, засідання творчих груп, проведення журналів-естафет. Рукописний журнал-естафета випускається з метою обміну досвідом. На зборах обирається редколегія, складається план, обговорюється формат частини збірника у різноманітних жанрах: казка, повість, репортаж, мемуари, поема, дружні шаржі тощо. Способи творення: естафета в самому колективі (пише кожний) [1: 128].

Цікавими формами виховання творчої особистості стало проведення Днів та Тижнів творчості [8: 38 – 39].

Проведення “Дня творчості” розглядаємо як добру мотивацію і виявлення творчого потенціалу сучасного підлітка. У цей день відбуваються диспути

“Зміст життя. У чому його суть? ”, “Чи легко бути молодим? ”, круглі столи на теми “Зірками не народжуються, ними стають”, “Миттевості... миттевості... миттевості” [8: 40 – 41].

На наше переконання, доречним є проведення творчих конкурсів “Школа майбутнього”, “Вчитель майбутнього”, “Мій майбутній фах”. Цікавими є проведення творчих конкурсів у вигляді аукціонів. Для прикладу можна назвати конкурс “Я нащадок рідного краю”, роботи якого були презентовані за певними номінаціями – проза, поезія, живопис, музика і т.д. Кращі роботи учнів були опубліковані у літературному збірнику [8: 48 – 49].

Поширеною формою позакласної роботи є учнівські олімпіади, наприклад, з комп'ютерної графіки. Головне управління освіти й науки та Київська міська державна адміністрація вже кілька років поспіль проводять українські олімпіади з базових і спеціальних дисциплін, зокрема з комп'ютерної графіки (серед учнів 8 – 9-х класів), починаючи з 2004 р. Зрозуміло, що не всі учні – учасники цих олімпіад – стануть художниками, дизайнерами тощо, а от гармонійно розвинутими особистостями мають бути всі [7: 24].

Поширеними були в школі центри роботи зі школярами, які реалізували різноманітні дитячі та юнацькі програми й проекти. Центр роботи зі школярами поширював свій вплив на мікрорайон, налагоджував зв'язок з громадськістю. Отже, створюється єдине в школі і поза школою виховне середовище для учнів.

Уже на початку XXI ст. неабияке значення відводилося пропаганді технічної творчості у первинних творчих технічних об'єднаннях. Серед них технічні спартакіади юних техніків, змагання, олімпіади тощо, виставки технічної творчості.

Розглядаючи поетапність позакласної виховної роботи, скажемо, що у формуванні творчої особистості підлітків ефективним на організаційному етапі є використання бесід “за круглим столом”: добір матеріалів для повідомлень учнів; літературно-музичних вікторини, лекцій-концертів; пошук додаткової інформації теоретичного і практичного спрямування тощо.

Аналіз планів виховної роботи шкіл різних регіонів України (Івано-Франківщини, Київщини, Львівщини, Тернопільщини та ін.) засвідчив видову різноманітність форм та напрямів формування творчої особистості підлітка. Найбільш поширеними формами, які сприяли формуванню творчості учнів, були конкурси малюнків, дискусії, різноманітні тренінги, конкурси-захисти майбутніх професій.

Ефективними у школі були заходи, які вимагали аналізу і відстоювання власної думки, переконань: диспути, засідання клубу “Думка”, “круглі столи”, брейн-ринги, КВК, тематичні вечори.

Однак у 90% шкіл, в яких ми побували, були відсутні розклади роботи творчих груп, гуртків тощо. На наш погляд, це свідчить, про небажання як учителів, так і учнів на практиці впроваджувати ті теоретичні надбання, плани виховної роботи.

Пояснюємо це насамперед недостатньою матеріально-технічною базою, відсутністю спеціалістів, неконтрольованим захопленням підлітків ігровими автоматами та комп'ютерними іграми, які не формують потребу до творчості, розвитку. Занепокоєння викликають, а це теж не випадає з контексту нашого дослідження – деякі аспекти дозвілля підлітків.

На жаль, сьогодні у підлітків змінюються ціннісні ідеали. Анкетування показало, що лише 5,0% респондентів (із загальної кількості 200 осіб) читають художню літературу, а наукову (2%) і взагалі не сприймають. Сучасні підлітки обирають відвідування дискотек – 28%, спортивних закладів – 16%.

Наше дослідження підтверджують і науковці Т.Лукіна, О.Патрикєєва у газеті “Управління освітою”, які наводять таблицю “Улюблені види занять школярів у вільний від навчання час”. З таблиці видно, що творчі види позакласної виховної роботи не є поширеними.

Так, 50% респондентів у вільний час грають на комп'ютері, 46% переглядають фільми, 37% учнів 6 – 9 класів відвідують кінотеатри, від 42 до 45% займаються спортом і лише від 27 до 30% займаються художньою творчістю [3]. Це ще раз засвідчує небажання підлітків займатися творчістю.

Як переконує практика, розв'язання сучасних завдань виховання і розвитку особистості неможливе без різнобічної художньо-естетичної діяльності учнів. М.Красовицький підтверджує нашу думку, що епізодично така діяльність спостерігалася у всіх школах, але в систему вона була уведена небагатьма (театралізація, гуртки, клуби, студії, творчі об'єднання і т.д.) [4].

На сьогодні з'являється чимало нових методів формування творчої особистості у позакласній роботі.

У багатьох школах України на початку 90-х рр. ХХ ст. відбувалося впровадження у позакласну виховну роботу активних методів, які сприяли формуванню творчої особистості підлітка. Серед них: евристичні, асоціативні, методи мозкового штурму, методи синектики, аналогії тощо.

Наприклад, у школі №1 м.Самбора, що на Львівщині, розглядаючи з учнями 7-х класів проблему “Майбутнє України: шляхи його покращення”, вдало використано метод “мозкового штурму”. На першому етапі, після розкриття значущості проблеми, учні демонструють своє бачення, дають коментарі. Усі висловлені думки у порядку їх проголошення занотовуються. Головним позитивом цього методу є не оцінка, зауваження чи критика, а врахування ідей. Це, на наш погляд, стимулює творчі ідеї, асоціації підлітків.

Креативно-творчі форми позакласної виховної роботи, на переконання Н.Тимошук, ґрунтуються на методах творчої діяльності, серед яких творче моделювання, проектне малювання, написання віршів, складання казок тощо [9: 134].

Ми вбачаємо у цьому методі не лише аспекти формування особистісної творчості підлітка, а й врахування думки кожного підлітка, що вельми важливо у цьому віці, сприяє творчому самовираженню.

Висновок. На сьогодні не завжди враховується рівень сформованості творчої особистості, у школах панує “педагогіка проведення виховних заходів”, формальний підхід учительського складу до згаданої проблеми. Однак ситуацію, що склалася, не можна виправити окремими заходами. Потрібно впроваджувати більш ефективні методики. Частково цю проблему можна

розв'язати, відкривши у педагогічних ВНЗ спеціальності “Соціальний педагог”, “Педагог-аніматор” тощо.

Отже, на сьогодні існує чималий педагогічний інструментарій для формування творчої особистості підлітка у позакласній виховній роботі, який, незважаючи на певні недоліки, варто використовувати не лише у теоретичних надбаннях, а й на практиці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виховні технології у діяльності класного керівника: навч.-метод. посібник / [укл. Н.І. Яковець, В.М. Солова, І.І. Киричок]. – Ніжин: НДПУ, 2003. – 231 с.
2. Зміст і педагогічні засоби розвитку технічної творчості школярів: [методичні рекомендації / Ін-т педагогіки АПН України / за ред.. М.П. Тимака]. – Бердянськ, 1996. – 60 с.
3. Лукіна Т. Дозвілля учнів як дзеркало результатів їх виховання / Т.Лукіна, О. Патрикєєва // Управління освітою – 2005 – грудень 24 (120).
4. Практична педагогіка виховання: посіб. з теорії та методики виховання / М.Ю. Красовицький (ред.), Г.І. Іванюк (упоряд.). – Івано-Франківськ: Плай, 2000. – 218 с.
5. Програма гуртка “Стань творцем свого життя” [для учнів 7–11 класів] // Шкільний світ. – 2006. – Січень (№4). – С. 12 – 16.
6. Рибалка В.В. Творче особистісне проектування як засіб цілісного і різнобічного розвитку учня / В.В. Рибалка // Метод проектів: традиції, перспективи, життєві результати: Практико зорієнт. зб. / Ліцей міжнар. відносин № 51 м. Києва та ін.; наук. кер. і ред. І. Г. Єрмаков. – К., 2003. – С. 276 – 280.
7. Сокол Т. Комп'ютерна графіка та дитяча творчість / Т. Сокол // Мистецтво та освіта. – 2006. – № 2. – С. 24.
8. Соколова Л. От мига творчества к веку творчества / Л. Соколова // Відкритий урок: Позакласна робота. – К.: Плеяда, 2003. – 160 с.

9. Тимощук Н.С. Особистісно орієнтоване виховання старшокласників у процесі позакласної роботи: Навч.-метод. посібник Науково-методичний центр середньої освіти / Н.С. Тимощук. – Рівне, 2004. – 281 с.

ВІДОМОСТ ПРО АВТОРА

Возняк Алла Борисівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (Україна, м. Дрогобич).